

BLIDÖ HEMBYGDSFÖRENING

1985

Hej! Det här är vårt försök att starta ett medlemsblad för Blidö Hembygdsförenings medlemmar. Vi kommer att göra den som lösblad, som Du kan sätta in i en ringpärm. Tanken är att vi skall publicera artiklar i olika ämnen och i en ringpärm kan Du samla dem i ämnesgrupper, så är det lättare att hitta rätt i en rad årgångar i framtiden utan behöva slå i ett samlingsregister eller offra en massa tid på bläddring. Framtiden får visa om vi lyckas.

Du, som har något material liggande eller en idé till en artikel, kontakta oss i styrelsen. Bed de gamla berätta. Se till att alla gamla fotografier får en påskrift på baksidan vad de föreställer, vilka personer som finns på dem och ung. årtal.

H J Ä L P O S S F I N N A D E E T F Ö R F L U T N A I N U E T

Vi vill ha ett perspektiv på livet i skärgården förr och nu. Hembygdshistoria är inte torra siffror, det är levande människor och deras tillvaro i vardag och helg, det är seder och bruk. Ett verktyg säger ingenting om Du inte vet vad det använts till, men om Du dessutom vet vem som använt det och /eller tillverkat det blir det dubbelt värdefullt.

S T Ö D O S S G E N O M A T T B L I M E D L E M !

BLIDÖ HEMBYGDSFÖRENING STYRELSE 1985.

Bosse Wiklund, ordf. pl. 1050 Sikmarö, 760 17 Blidö Tel. 0176/ 81 302
08/ 82 23 60 dagtid må - to
08/ 82 10 24 hem

Olle Sewerin, v. ordf. Blidögård, 760 17 Blidö. Tel. 0176/ 81 373

Gun Storell, kassör, pl. 1236, 760 17 Blidö. Tel. 0176/ 81 122

Lars G. Andersson, Frihetsv. 17, 175 33 Järfälla. Tel. 0750/36572
pl. 1331 Gläntan, Norrnäs, 760 17 Blidö. Tel. 0176/ 81 364

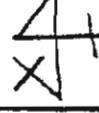
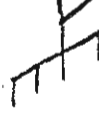
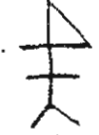
Björn Hildebrandt, Oxhalsö pl. 1902, 760 17 Blidö. Tel. 0176/
82 552

Ingvar Orsvärn, Box 10 Köpmanholm, 760 18 Yxlan. Tel. 0176/88445
Anita Everlund, Söderäng pl. 2105. 760 17 Blidö Tel. 0176/ 82366

nr	bomärke	förekommer	personens namn	hemvist	titel
12		1751 - 1786	Johan Andersson jämför nr 65	Glyxnäs	kyrkvård
13		1752, 1757 1768, 1769	Anders Larsson	Kolsvik	
14		1754	Mats Göstasson	Kudoxa	
15		1754	Anders Persson	Kolsvik	
16		1754	Per Månsson jämför nr 86	Boda	
17		1754	Anders Persson	Oxhalsö	
18		1755, 1758 - 1760	Erik Andersson	Oxhalsö	kyrkvård
19		1755, 57, 58 (1769)	Johan Johansson (Jansson) jämför nr 85	Vagnsunda	
20		1757	Anders Andersson	Alsvik	
21		1757	Mats Jansson	Alsvik	
22		1757, 59, 68, 1783	Erik Olofsson	Yxlö	skatte- bonde

bomärke nr 19 är tecknat den 4 maj 1769

B o m ä r k e n som förekommer i Blidö kyrkoräkenskaper 1730 - 1830

nr	bomärke	förekommer	personens namn	hemvist	titel
23		1759	Johan Andersson	Norröra	
24		1759 1790	Anders Andersson jämför nr 72	Söderöra	
25		1759	Lars Olofsson	Alsvik	
26		1759	Erik Olofsson	Skälbottna	
27		1759	Mats Nilsson	Norröra	
28		1760	Anders Persson	Yxlö	
29		1760	Anders Ersson	Oxhalsö	
30		1760	Anders Johansson	Alsvik	
31		1760	Erik Andersson	Glyxnäs	
32		1768	Anders Persson	Kolsvik	
33		1769 (1783, 1790)	Anders Olsson	Yxlö	älderman

Bomärke nr 33 förekommer spegelvänt 1783 och 1790

Tore Malm, Källviken pl. 1614, 760 17 Blidö
Tel. 0176/ 82 273
Gösta Roxell, Pl 2059 Österäng, 760 17 Blidö
Tel. 0176/ 82 118
Yngve Berger, pl 1746 Oxhalsö, 760 17 Blidö
Tel. 0176/ 82043
Arthur Österman, pl 1600 Källviken, 760 17 Blidö
Tel. 0176/ 82 018

Program

Under vintern och våren har Hembygdsföreningen i samarbete med A B F drivit en studiecirkel i Släktforskning. Den har föredömligt letts av Birger Ahlrén, som ju har mångåriga erfarenheter som släktforskare. 18 deltagare har fullföljt kursen, som på grund av det stora deltagarantalet delades i två.

Vad vill vi nu för den närmaste framtiden? Jo vårt sommarprogram baserar sig som i fjol på vår Hembygdsgränd, Oxhalsö Båtmansstorp. Vi öppnar lörd. 29 juni kl. 12.20 (i anslutning till bussturen) och tänker i år hålla öppet till kl. 14.00. Sista öppetdag 10 aug. Vi planerar liksom i fjol några Hembygdsdagar med bl.a. en spelmansträff. Olle Sewerin har lovat att ställa upp. Likaså avser vi att över en helg visa Blidö - Frötuna Skärgårdsförenings postrotebåt Emvika. En helg skall vi försöka visa upp Lin och ull i samarbete med Hemslöjden. Vårt stora evenemang i sommar blir Sjöräddningens Dag, som vi avser att arrangera vid Bromskär lördagen den 17 aug. med start kl.

Om väder och vind är ogunstiga mot oss har vi Almvik som reservplats. Detta är ett samarbetsprojekt med Sjöräddningssällskapet, Sjöfartsverket, Lotsarna, Tullen, Polisen, Stockholm Radio och en mängd frivilliga organisationer. Vi skall försöka visa vad moderna sjöräddning är och inte minst ge tips om enkla åtgärder man kan vidta i förväg för att begränsa eller förhindra en olycka.

ORTNAMN I BLIDÖOMRÅDET

- Bosse Wiklund

En av våra mest kända ortnamnsforskare sade en gång att tolkningen av ett ortnamn innehöll 90% gissning och 10 % vetande. Det var naturligtvis ett skämt, men det innehöll en god portion sanning. Man får gå tillväga så att man först letar i gamla handlingar, helt från medeltid för att se hur namnet av stavas och skrivs där. Så det får även bli vår metod. Feltolkningar kan jag inte garantera mig fri ifrån.

Blidö hette tidigare Fånö. Det finns flera Fånö i Uppland, men vårt går tillbaka på ett gammalt Finören. Ör betecknar en ö med grov sten och sand, ofta tallbevuxen. Förleden Fin (Finn) brukar hänсыfta på invandrarer från öster, men ej alltid finländare. Även balter räknades hit.

Yxlan är mera svårtytt. I medeltida handlingar talas om Öslabo län.

Furusund är i dag både ett samhälle och en ö. Ön hette tidigare Halsön. Hals betecknar något smalt, flaskhals, skothals. Namnet gavs ofta till öar och platser som låg i ena änden av ett smalt sund eller en farled.

Köpmanholm verkar ju vara ett modernt namn, men det är det verkligen inte. Här låg en gång en gammal handelsplats med anor ned i vikingatid. Någon sjömil S om Köpmanholm ligger Kungshamn, idag en bukt på Yxlan. Det är en av den gamla ledungsflottans samlingshamnar. På våren i maj seglades och roddes skeppslagens långskepp och knarrar med genom åar och kungsådrar. Vid Kungshamnarna, som finns utefter hela vår kust, samlades de till eskadrar, för ömsesidigt stöd och försvar under årets sjötåg till främmande länder. Handelsresorna dominerade över krigstågen även om de sista levat längst i minnet. Efter årets kampanj återvände flottan till Kungshammen, där den upplöstes.

Det låg då nära till hands att handelsplatser uppstod nära in till Kungshammen. En sådan marknadsplats var Köpmanholm. Här såldes främmande, exotiska importvaror, hit kom skärgårdens fiskarbönder med sin saltströmming och upplandets bönder med spannmål.

Skaten vid Köpmanholm avser en udde, oftast rätt långt utskjutande. Jfr skatända (på granar) och fågeln skata, som fått sitt namn av stjärten.

Blidö är ju idag en ö, men var ända fram på 1700 talet 4 öar. De var Oxhalsö, Västerö, Fånö och Sikmar,. I kyrkligt avseende har vi tillhört både Länna och Frötuna.

Oxhalsö skrivs i gammalt Hoxhals. H:et försvann när kartograferna gick vilse i roslagsdialekten. Hox betyder utskjutande udde, jfr Smygehuk, Hoek van Holland. Hals har vi redan talat om (Furusund)

Sikmarö skrivs i äldre tid Sikmarom. Huvudbyn ligger vid sundet med samma namn, nu uppmuddrat åt S och tynande åt V. Man kan alltid gissa på ett mansnamn Sigmar, men ortnamnet skrivs Sicmar, så det är inte troligt. Sik som i fisken, ja men det har knappast varit sikvatten. Stavelsen man kan av hänsyfta på de sankängar, som än i dag finns och av vilka f.ö. byns flesta åkrar består.

Glyxnäs är en by längst SV på Sikmarön. Det medeltida namnet var Glysingsnäs. Glysing betecknar i detta fall en rund hamnvik, jfr Glysisvallur och Glyskolja. Glyxnäs ligger vid Blidösundet, som är en del av den gamla Husaröleden. Denna ingick i sin tur i den stora farled, som sträckte sig längs hela vår kust och som gick från Danmark och Syd Sverige till Revall via Rådmansö och Åland. Den fanns förmodligen redan på vikingatid, säkert på 1200 talet och var givetvis aldrig fyrbelyst. Man seglade endast dagtid och då krävdes natthamn. En sådan natthamn var Glysingsnäs i ena änden på en lång och säker sträcka (Blidösundet). Säkert nyttjades också viken vid Norrsund för samma ändamål.

Jutgrunden är idag en holme intill Husaröleden straxt S om Glyxnäs. Jute anspelar på dansk och namnet innebär säkert att ett eller flera danska fartyg gått på grund här. Hur gammalt namnet är är en öppen fråga. När Gustaf Vasa belägrade Stockholm 1520 var han inte särskilt framgångsrik. Den danske amiralen Sören Norrby satt på Kastelholms slott på Åland, och härifrån skickade han undsättningskonvojer till det belägrade Stockholm, samtidigt som han ägnade sig åt att plundra i den svenska skärgården. Som ett motdrag lejde Gustaf in dels en flotta från Lübeck med skeppsfolk, knektar, skytt och allt för att ta upp kampen mot danskarna i öppen sjö, dels förhyrde han in "skäriebåtar" av skärgårdsborna. Det var snipor, trol. 15-20 m långa, inte så olika vikingaskepp och trol. föregångare till senare tiders piggar. På dessa fanns

även hans eget krigsfolk. Våren 1521 låg skärgårdsflottan på lur vid Köpmanholm, tröl. vid "prickupplaget" och väntade på vårens första proviantkonvoj till Stockholm. Danskarna kom. Ett par fartyg gick före för att rekognosera.

De överraskades och togs. Resten av flottan angreps och tog till flykten. Några fartyg förstördes, några tog sig runt Köpmanholmsskaten och försökte fly med genom Blidösundet. Straxt söder om Blidö blev de infångade och stack sig själva i brand. Platsen är ev. identisk med Jutgrunden. Naturligtvis kan även en fredligare dansk seglare ha grundstött här, men proviantflottan var en stor händelse i den dåtida skärgårdens historia.

Orsvärn straxt N om Blidögård. Här har det gamla "roslagshået" ramlat bort. Horsvärn är inte så fult som det syns. Horse är häst och värn är äng. Värn lever kvar som vång i sydsvenska dialekter. Österbåts. Namnet kommer sig av att Svartlögabor och Rödelögabor hade en tillägsplats här, när de skulle till kyrkan i Blidögård.

HAR DU NÅGOT ATT BIDRA MED TILL VÅR ÅRSSKRIFT, SÅ HÖR AV DIG.

NÅGOT OM PIGGENS HISTORIA.

Bosse Wiklund

Det finns väl ingen fartygstyp som så förbundits med Roslagen och Blidö som piggskutan, ^(sandkilen) piken, ja kärt barn har ju många namn. Det var ett klinkbyggt skrov. ung. 14-18 m. långt innanför stävarna. Förstävén, som bestod av två stycken, stamlucka och understycke. Lasken mellan dem, en Z-lask, gav den karakteristiska profilen, knäet, Förstävén fästes vid kölen, som alltid var i ett stycke, med en annan Z-lask och förstärktes med ett ovanpåliggande kri. Akterstävén ställdes på kölens akterkant och bultades ihop med hjälp av ett knä.

Bordläggningen började med kinningarna närmast kölen. Man tog mått kransågat virke, vanl. $1\frac{1}{2}$ - $1\frac{3}{4}$ tum, bredd omkr. 12 tum, baddade plankan över öppen eld och passade in den. Ett par utläggare tvingade ut bordets överkant maximalt vid mellanspantet. De följande fyra bordläggningsvarven hade längst för och akterut vindor, Det varvridvuxna tallar, som kluvits upp till "propellrar" ung. $1\frac{1}{2}$ m. långa. De laskades ihop med bordet i övrigt och skapade utläggningen, utbukningen, som gav skrovet dess rumhet. Efter dessa fyra varv vindor hade skutan fått sin fulla bredd. Bordläggningen fortsatte med baddade furubord på vanligt sätt. Dessa övre bord var ofta delade i två delar. Då gällde det att se till att skarvarna, laskarna, icke låg i samma linje. Då blev skrovet samskuret och kunde lätt öppna i grov sjö. Efter elva varv var bordläggningen fullbordad, akterspegeln byggdes upp parallellt med bordläggningen. Man började med gråtbiten (den sprack gärna) och timrade upp den i 2 tums furu, som bultades samman med helar av ask.

Sedan skrovet byggts upp, lade man först i bottenstockar och de växlades av med vuxna spant, vränger. Skarvarna, zittorna, bultades samman. Vid spantens översta delar, upplängorna, fästes däcksbalkarna, betterna, som var helt raka med hjälp av vuxna knän. Brädgångsstöttor växlades med upplängorna och ovanför skarn-däckslisten timrades brädgången i kravell och avslutades med en ledstång, som gick runt skrovets överkant.

På betterna lades gångborden, ett däck, som följde skrovets kurvatur. Längst fram ett kort fördäck som uppbar ett bråspel. Akterut var kajutan nedsänkt. Från början var det bara ett enkelt, klinkat tak på en storbåge från reling till reling, ett tjald

öppet framåt. Så småningom tillkom en främre skottvägg och en dörr rakt förut. Den slogs ofta in i överbrytande sjö och så småningom tillkom på 1850 talet en framskjutande kapp, som möjliggjorde en nedgång från sidan.

Framför kajutan fanns ett kort däck med en stockpump i mittlinjen. Piggen hade ett stort utanpåliggande roder med en rorkult som gick i en båge över kajuttaket. Styrtaletor.

Riggen bestod sedan 1820-1830 talet av fock och gaffelsegel.

Masten var lång, 1.25 ggr skrovets längd och storbommen, som var lika lång som fartyget, stack ut akterut. Masten hade en kaltopt och lutade lätt framåt. Gaffeln var ung. $\frac{1}{3}$ av bommens längd. I äldre tid, före 1860 var den $\frac{1}{4}$ och hårdare uppikad.

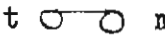
Riggen var löst ansatt och vanten saknade vevlingar.

Kajutan hade ett par fasta kojor. Eldstaden var på 1900-talet en järnspis, tidigare en fastkilad trebent gryta, som man eldade i och hade hängkärl.

Lastrummet hade garnering till c:a 1 fot under gångbordet.

Skärstockar saknas.

Gaffelriggen tillkom under 1700 talets sista år, då Kronan hade en del piggar inhyrda som hjälpfartyg i Arméns Flotta. När fartygen till äventyrs återlämnades hade de gaffelrigg. Tidigare hade de haft råsegel utan fock och kryssade då med hjälp av klostänger. Till hjälp vid vändningen användes bunkåror.

Tidigare under 1700 talets första hälft, var akterspegeln mycket mindre. Den hade ett ornament med ett par små ventiler.

Det var då det enda ljusinsläppet. Jag har redan nämnt att kajutan föregicks av ett tjald utan främre skottvägg. Då är vi i 1600 talet. Naturligtvis hade även tjaldet en föregångare, när man sov under ett tält, en bit segelduk. Från 1500 talets

Stockholm finns anteckningar om detta i Tänkeböckerna.

Om vi skall gå ytterligare tillbaka i tiden, så försvinner akterspegeln helt, Det är ovisst, när den uppkom och om den fanns på 1500 talet. Det fartyg, som nu börjar ta kontur är utan tvekan en knarr, vikingatidens lastdragare, ett storrummigt viande skrov i klink, råriggad. Rodret har försvunnit och ersatts av en styråra, som redan nu på gränsen till medeltiden är fast. Det finns massor av detaljer i de gamla vikingaskeppen, som vad vinklar och mått beträffar återfinns ännu hos de sista piggar, byggda in på 1920 talet.

Bomärken

Åke Granhall har bedrivit forskning i Blidö församlings räkenskapsbok och noterat de bomärken, som förekommer där under perioden 1730 - 1830.

Med först några ord om vad ett bomärke är och vad det står för Åldern d.v.s. när bomärken först började användas är litet svårt att exakt angiva. De finns under tidigt 1300 tal, men har troligtvis sina rötter i sen vikingatid.

Bomärket står för en namnteckning på pergament och handlingar i en tid när gemene man inte kunde skriva eller läsa. Det är också ett ägaremarke på redskap, djur och annat.

I hednisk tid var äganderätten till gårdar och mark en annan än i våra dagar. Gården ägdes av släkten, ätten. Självt var man bara en förvaltare, en länk i en lång kedja från farfar via far till son. Man kunde aldrig sälja sin jord, bara förbättra den genom idogt arbete och lämna den i arv till nästa generation. Med detta synsätt ökade betydelsen av barn som arvingar. Barnlösa familjer adopterade oftast en bror eller systerson, och så var släktkedjan reparerad och hel igen.

Vi kan skilja på två huvudlinjer i användningen av bomärken. Enligt den ena följer bomärket gården. När gården går i samma släkt spelar detta ingen roll, men när den romerska kyrkan kristnat Sverige, måste man bryta den gamla arvslagen, som ovan nämnts, för att kunna förvärva egen jord. Nu tillkommer köp och byte som ett tillägg till de gamla förvärvsformerna arv och giftomål.

I vissa landsändar har seden att bomärket följde gården hängt med in i sen tid, t.ex. i Dalarna. Där har ju också gårdsnamnen sin betydelse som en del av släktnamnet.

När i senare tid hemmansdelningar skedde, behöll stamhemmanet det gamla bomärket och avstyckningen fick ett tillägg, så ursprunget fortfarande kunde ses.

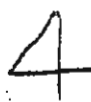
Enligt den andra huvudlinjen följer bomärket släkten oberoende av gård eller boställe. Det är helt enkelt en variant från samma stam, arvsledjan.

Här i skärgården och på Blidö kan vi hitta exempel på bägge sedvänjorna (huvudlinjerna) men den senare huvudlinjen dominerar stort. Det är också här vanligt med försäljning och ägobyten. Framför allt gäller det åren efter "Stora ofreden", som slutade med rysshärjningarna 1719. Då lämnade många sina hem i flykt och flera återvände aldrig eller sålde. Likaså gick farsoter som pest och kolera förödande fram härute och lämnade ödehemman efter sig. Bomärket hade det gemensamt med runorna att det skapats för att kunna ristas och skäras i trä. Runorna ansågs ha magisk kraft och därför levde de kvar in i sen tid. Från 1600 talets Roslag är ett slafat känt med läsbar runinskrift. Det ingår i Nord. mus. samlingar. Enstaka runor eller förvrängningar av dem ser man använda av ~~nek~~ kloka gumnor och gubbar in i vårt århundrade.

Om bomärket betraktats på samma sätt är mycket ovisst, men illa gick det den som ändrade ett bomärke. Det betraktades som förfälskning och bestraffades naturligtvis med en nedlig död.

Det kändes tryggt att ha bomärken på nätstinkor, redskap och djur framför allt i en tid, när man använde samfälld mark till bete och fiskade på byvatten. Att sedan barnen på 1850-60 talen började lära sig läsa och skriva allmänt ändrade inte på den saken, och bomärkena fortsattes att användas även sedan vi passerat år 1900. Fast då är det kanske mest "di gamle" som håller fast vid sedvänjan som praktisk. Åke Granhall's sammanställning, av vilken några blad nu publiceras, kommer att bli än mer intressant när släktforskningen som nu pågår, kanske får fram fler uppgifter om människorna bakom namnen och bomärkena.

("Bomärken" i form av fristående initialer har inte medtagits.)

nr	bomärke	förekommer	personens namn	hemvist	titel
1		1730 (1731)	Johan Ersson jämför nr 59	Sikmar	kyrkvård
2		1730 (2 ggr)	Olof Ersson	Alsvik	kyrkvård
3		1730	Olof Persson	Svartnö	
4		1730	Mats Persson jämför nr 51	Alsvik	
5		1730	Anders Mickelsson	Vagnsunda	
6		1730	Erik Jansson		klockare
7		1730	Lars Göstasson	Kolsvik	
8		1730, 1752	Johan Ersson		fjärdings- man
9		1750, 1752, 1759	Olof Persson jämför nr 40	Alsvik	tolvman
10		1750	Erik Larsson	Oxhalsö	
11		1751, 1752, 1753, 1754, 1757	Per Eriksson (Ersson)	Oxhalsö	kyrkvård

Den undre delen av bomärkena nr 3 - 6 är osäker, då de är trängda i nedre kanten av ett blad i boken och inte förekommer fler gånger. Bomärke nr 1 förekommer en gång (1731) stående som ett dollartecken.